

DİNLERDE HAC İBADETİ

Baki Adam
Ank. Üniv. İlahiyat
Fak. Araştırma Görevlisi

Allah ile insan arasındaki münasebeti sağlayan yollardan biri ve en önemlisi hac ibadetidir. Bu ibadetin izlerine, hemen hemen, bütün dinlerde ve dinî sistemlerde rastlanmaktadır. Bugün, bütün dinlerin tarihten günümüze, değişik şekillerde de olsa, taşıdığı tek ibadet şekli haçtır. İnsanlar, belli yerlere diğer yerlerden daha fazla kutsallık atfetmiş, burasını ulûhiyetin yoğunluk kazandığı merkezler olarak görmüş ve buralara ömründe bir defa da olsa, ziyaret etmek arzusu duymuştur. İnsanlardaki bu müşterek fitrî duyguyu, bazı din bilimcileri ilkel bir eğilim olarak değerlendirmiştir. Şüphesiz ki, böyle bir değerlendirme gerçekçi değildir. Bütün insanlarda böyle ortak bir eğilimin bulunmasının ilâhî bir anlamı vardır. Kur'an-ı Kerim'in tarihte varolmuş bütün milletlere peygamberler aracılığıyla vahiy gönderildiği; Hz. Nuh'a vahyedilenlerin Hz. İbrahim'e, Hz. Musa'ya, Hz. İsa'ya ve Hz. Muhammed'e de din olarak buyurulduğu (1); namaz (2), oruç (3) ve zekat (4) gibi hac- cın da bu peygamberlere ve dolayısıyla ümmetlerine farz kılındığını belirten ayetleri göz önüne alındığında, bugün bütün dinlerde, şu veya bu şekilde bulunan belli bir mekâna ziyaret adetlerini ilâhî kaynağa dayanan bir ibadet şeklinin, yani hac'cın bir izi olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Meşhur Hindli Müslüman âlim Şah Veliyyullah Dehlevî, İslâm'daki hac ibadetini anlatırken bu ibadetin bütün dinlerin aslında varolduğunu söyler (5). Dehlevî'nin bu sözü yukarıdaki kanaati destekler mahiyettedir.

Bugün yaşayan dinlerin bir çoğunda (Hıristiyanlık istisnâî bir durum ar- zeder) bütün mensuplarının kutsal hac yeri olarak kabul ettiği ve kutsallığı kutsal kitaplara dayanan bir hac merkezi bulunmaktadır. Hindlilerin ekserisinin dini olan Hinduizm'de Benares (Varanasi); Budizm'de Bodhi Gaya; Japonların millî dini Şintoizm'de ise; Yahudilikle Kudüs; Hıristiyanlık'ta Kudüs ve Roma kentleri birer hac merkezidir. Her inananın, İslâm'da olduğu gibi, ömründe bir defa buralara haccetmesi dindarlığın gereğidir.

Bununla birlikte, İslâm'ın dışındaki dinlerde hac ibadeti aslî yapısını koruyamamıştır. Hindular ile Japon Şin- toistler, hac esnasında birden fazla tanrıya ibadet ederler. Budizm'de ise bu dinin kurucusu olan Buddha tanrının yerine konmuştur. Budüstler, hac merkezi Badhi Gaya'da Buddha'ya tazimde bulunur, bir bakıma ona ibadet ederler.

Yahudilikle hac ibadeti, diğer inanç ve ibadet esasları gibi, tarih boyunca bir çok değişikliğe maruz kalmıştır. Yahudiler, uzun süre göçebe hayatı yaşamaları, zaman zaman Hz. Musa'nın ve diğer peygamberlerin buyruklarını terkedip putperest adetlere meyletmeleri sebebiyle, İslâm öncesi müşrik Araplar gibi haccın aslî yapısını bozmuşlardır. Yahudiler, Tevrat'ta yılda üç defa yapılması emredilen hacca her zaman gereken önemi göstermemişlerdir. Ancak M.Ö. 587 yılında Kudüs'ün Babüliler tarafından işgal edilmesi, Hz. Süleyman'ın inşa ettirdiği Mescid-i Ak- sa'nın (Yahudiler buna Bet HaMikdaş derler) yıkılmasından sonra, millî birliğin sağlanması için

hac mevsimlerinde Kudüs'e gitmeye özen göstermeye başlamışlardır. Daha sonra, M.S. 70 yılında, Hz. Süleyman'ın yaptırdığı Mabed'in Romalılar tarafından tamamen yıkılmasından itibaren ise hac, sembolik bir hal almıştır. Mabed'in yıkılmasını bahane eden Yahudiler, Tevrat'ın bir çok hükmünü askıya almıştır. Bu hükümlerin içine hacla ilgili hükümler de dahil olmuştur. Mesih gelip "Yahudi Krallığı"nı kurduktan sonra bu hükümler tekrar icra edilmeye başlanacaktır. Hâlâ Mesih gelmediğinden, bugün Yahudiler haccı, sembolik olarak, evlerde ve havralarda yapmakta, aşırı dindar olanlar Kudüs'e gitmektedir. Kudüs'deki Ağlama Duvarı (İbranice "Kotel") Yahudi hacıların ibadet yeridir. Hacılar, bu duvarın önünde Tevrat'tan ve dua kitabı Siddur'lardan parçalar okur, yüksek sesle ağlar, zaman zaman da düşünceye dalarlar. Ağlama Duvarı'nın, yarıklarına, içinde dileklerin yazılı olduğu kağıt parçaları sokarlar. Bugünkü yapısıyla Yahudilerin bu ibadet şeklini bir hac ibadeti olarak değerlendirmek ve İslâm'daki hac ibadetiyle mukayese etmek mümkün değildir.

Hıristiyanlık'taki hacca gelince: Hz. İsa, inanç ve ibadet esasları ile bazı hükmî meselelerde Tevrat'ın otoritesini tamamen kabul etmiştir. Bir ibadet olarak hac da buna dahildir. Bu bakımdan, İncillerde hacla ilgili ayrıca hüküm yoktur. Ancak, M.S. 49 yılında Kudüs'de toplanan ilk Hıristiyan Kon-sili'nde, sonradan Hıristiyanlığa giren ve Hıristiyanlığı Hz. İsa'nın öğretilerinin dışına çıkarıp putperest bir muhteva kazandıran Pavlus'un başını çektiği grubun baskısıyla, Tevrat'ın, dört mesele dışında, hiçbir hükmünün bağlayıcılığının kalmadığına karar verilmiştir. Buna binaen, kurban ve hac ibadetlerine de son verilmiştir. Pavlus, yaptığı yorumlarla, bu ibadetlere batınî bir anlam yüklemiştir. İncil yazarları da Pavlus'un doktrinini benimsemiş ve İncillerde Yahudiler'in hac yeri Kudüs'e karşı olumsuz bir görüntü oluşturmuşlardır. Bundan dolayı, Pavlustan sonraki nesil, Kudüs'e hac ziyareti yapmayı terketmiştir. Ancak, Hıristiyanlardaki Hz. İsa'nın yaşadığı yerleri görme arzusu, bu hac ziyaretini tekrar canlandırmıştır. Fakat bu ziyaret bir hac ibadeti görüntüsünden uzaklaşmıştır. Hıristiyan Kiliseleri, Kudüs'ü bir hac merkezi olarak görmemiş ve Hıristiyanları buraya hacca gitmeye teşvik etmemiştir. Bununla birlikte, Hıristiyan dünyasına tamamen hâkim olmak için Kudüs'e yapılan hac ziyaretlerine sahip çıkmışlardır. Hatta Roma Katolik Kilisesi, Hıristiyan dünyasında hakimiyet kurmak gayesiyle, Roma kentini hac merkezi ilân etmiş, Kudüs'e giden Hıristiyan hacıları buraya çekmek için çeşitli maddî teşviklerde bulunmuştur. Bugün Hıristiyanların gerek Kudüs ve çevresine, gerekse Roma'ya yaptıkları hac ziyaretleri, tam olarak, vahyi temele dayanmamaktadır. Bunun için de, Hıristiyanlar arasında hac hususunda birlik sağlanamamıştır. Ne Kudüs, ne de Roma bütün Hıristiyanların kabul ettiği hac merkezidir.

Kudüs, ye Betlehem'e (İsa'nın doğduğu yer) hac daha çok Ermeni, Kıpti, Yunan, Rus, Suriye, Etiyopya ve diğer Doğu Hıristiyanları için önem taşımaktadır. Bunların hac geleneği de, hemen hemen birbirinin aynıdır. Hacılar günahlardan arınmak için, önce Ürdün nehrinde suya dalarlar. Sonra, sırasıyla İsa'nın hayatının geçtiği önemli yerlere ziyarette bulunurlar. Buralarda, İncillerden parçalar okur, tevbe eder ve ölümü düşünürler. Doğu Hıristiyanlarının bu anlayışına karşı, Katolik ve Protestan Kiliselerine mensup Hıristiyanlar böyle davranmaz. Katolikler, genellikle hac için, Papalığın bulunduğu İtalya'daki Roma şehrine giderler. Protestan anlayışında ise hac diye bir ibadet yoktur.

İlâhî dinlerin en sonuncusu olan ve Kutsal Kitabı Kur'an'da dinlerin en mükemmeli olarak nitelendirilen İslâm'ın inanç ve ibadet esaslarını; bunların mahiyetini ve tarihî gelişimini,

dindeki yerini tesbit edebilmek, diğler dinlere nazaran daha kolaydır. Çünkü, İslâm'ın iki ana kaynağı Kur'an ile Hz. Muhammed'in hadislerinde bu hususta yeterince bilgi bulmak mümkündür. İslâm'daki bütün inanç ve ibadetlerin izi, daha önceki peygamberlerin getirdiği esaslarda bulunmaktadır. Daha önce de ifade

edildiği gibi, Allah, Hz. Nuh'a vahye- dilenleri Hz. İbrahim'e, Hz. Musa'ya, Hz. İsa'ya ve Hz. Muhammed'e de din olarak buyurmuş (6), namaz (7), oruç(8), zekat(9), ve haccı(10) bu peygamberlere ve dolayısıyla ümmetlerine farz kılmıştır. İslam, daha önce cahiliye Arapları tarafından sürdürülegelen Hz. İbrahim'in hac geleneğini, aslî yapısına kavuşturmuş, putperest âdetlerinden ayıklamıştır. İslâm'daki Hac ibadeti bugüne kadar aynı şekilde bütün müslümanlar tarafından, aslından saptırılmadan uygulanagelmıştır.

Buna rağmen, yukarıda söz konusu edilen dinlerdeki hac geleneklerinin tarihî bakımdan bütünlüğü içinde ele alındığında, vahyî iz taşıdığını söylemek mümkündür. Çünkü, hemen hepsinde, İslam'daki hacca benzer bir takım özellikler bulunmaktadır. Tesbit ettiğimiz özellikler şunlardır:

1. Hac, belli kutsal yerlere yapılmaktadır. İnsanlar, bu yerleri kendileri seçmemiş, ilham veya vahiy yoluyla keşfetmişlerdir. Dinlerin çoğunda, merkezî hac yerleri, hemen hemen, aynı özellikleri taşımaktadır. Kutsal kitaplarda bu yerlerin diğler yerlerden üstün olduğu belirtilmiş ve buralara hac tavsiye edilmiştir. Hac yerlerinin, hemen hepsinin çevresinde, sınırlarını diğler bölgelerden ayırmak için, taş, duvar, ağaç vb. kutsallık işaretleri bulunmaktadır. Bu işaretler arasında kalan mekân haramdır.
2. Hac, belli mevsimlerde yapılmaktadır. Japonların dini Şintoizm hariç, diğler dinlerde hac zamanları Ay takvimine göre belirlenmektedir.
3. Her dinin hac geleneğinde, kendine mahsus ibadet şekilleri vardır. Şintoizm'in dışındaki dinlerde, İslam'dakine benzer bir tavaf hareketi bulunmaktadır ve bu hareket haccın unsurlarındandır.
4. Haccın makbul olabilmesi için, önceden ruhen ve bedenen hazırlanmak; kötü düşünce ve davranışları terketmek, mümkün olduğunca günahlardan kaçınmak, bütün dinlerin hac anlayışında esastır.
5. Usulüne uygun olarak yapılan hac, günahları yokederek, âhiret hayatının bir tarlası olan bu dünyada, insanları iyi bir hayat yaşamaya sevketmekte ve böylece onların kendi anlayışlarına göre, âhiretteki kurtuluşlarını kazanmalarını sağlamaktadır.
6. Hac, bir ibadet tarzı olmasının yanında, diğler yerleri görmek, diğler insanlarla karşılaşmak imkânı vermektedir. Dolayısıyla hac; hayata çeşni veren, insanı eğiten, sosyal münasebetlere yolaçan ve siyasî niteliği bulunan bir ibadettir. Bu bakımdan hac, bütün dinlerde aynı siyasî ve sosyal fonksiyonları icra etmektedir.

Yukarıda maddeler halinde özetlediğimiz bu özellikler, en mükemmel şeklini İslâm haccında bulmaktadır. Hiç bir dindeki hac geleneği, dünyanın dört bucağından çeşitli ırk ve milletlerden insanları aynı zamanda, aynı mekânda toplama, onlar arasında gönül birliği kurma hususunda

İslâm'daki hac ile mukayese edilemez. Hac, bütün yönleriyle, en mükemmel anlamını İslâm Dini'nde bulmuştur.

“ 1- Bkz. Şura 13; Nisa 160

2- Bakara 125; Hacc 26; İbrahim 40; Meryem 58

3- Bakara 183

4- Bakara 83; Maide 12

5- Bkz. Dehlevi, Huccetu Allah'il- Bâliğa, Mısır 1322,1/68

6. Bkz. Şura 13; Nisa 160

7. Bakara 125; Hac 26; İbrahim 40; Meryem 58

8. Bakara 183

9. Bakara 83; Maide 12

10- Hac'cın Hz. İbrahim'den önce teşri kılındığına dair Kur'an ve hadislerde bir açıklama yoktur. Şah Veliyyullah Dehlevi Hac'cın bütün dinlerin aslında var olduğunu söylemektedir.